

Michalina Musiał

Galicyzmy w języku polskim na przykładzie wybranego słownictwa

W życiu codziennym, kiedy posługujemy się językiem polskim spontanicznie, często nie zdajemy sobie sprawy z tego, że używamy wielu słów obcego pochodzenia. Wśród nich jest wiele galicyzmów, które stanowią ważną część zapożyczeń w naszym języku.

W czasach globalizacji, otwartych granic i powszechnych migracji proces zapożyczania leksyki z innych języków nas nie dziwi, a jednocześnie nie możemy go zatrzymać. Istnieją różne podejścia do tego zjawiska, jednakże trzeba zauważyć, że, jak podkreśla profesor Jan Miodek, „historia języka jest właściwie historią nieustannie napływających do niego zapożyczeń, które ulegają procesom adaptacyjnym”¹.

„Obce elementy” przenikały do języka polskiego już w dawnych czasach. W XVII wieku miało początek jego stopniowe osłabienie: nastąpił upadek druku, działalności wydawniczej, nauczania, a nawet kultury. Przejęto wiele latynizmów, jednak były używane niepoprawnie, brakowało autorytetów językowych, a ostatecznie upadł również język

¹ A. Filipowski, *Polszczyźnie nic nie zagraża – twierdzi prof. Miodek*, www.wiadomosci24.pl/artykul/polszczyzynie_nic_nie_zagraza_twierdzi_prof_miodek_183359.html (dostęp: 16.05.2017).

literacki. W tym czasie sytuacja we Francji była całkowicie odmienna: powstała Akademia Francuska, co wiązało się z umocnieniem języka².

Według Witolda Doroszewskiego pierwsze kontakty języka polskiego z językiem francuskim miały miejsce w XI wieku, nie wywarły jednak wystarczająco silnego wpływu³, podobnie jak podróże zamożniejszych Polaków do Francji. Pierwsze, nieliczne galicyzmy w języku polskim pojawiły się w XVI wieku⁴. Do Polski przybył wówczas Henryk Walezy, na dworze królewskim zaczął przeważać język francuski. Słownictwo, które jako pierwsze przeniknęło do języka polskiego, dotyczyło głównie przedmiotów kobiecego użytku⁵, prawdopodobnie za sprawą Ludwika Marii Gonzagi (żony Władysława IV Wazy, a później Jana II Kazimierza) oraz Marii Kazimiery (małżonki Jana III Sobieskiego), których damy dworu były Francuzkami, a one same rozmawiały z władcami wyłącznie w języku francuskim, przez co stał się on językiem dworu królewskiego w Polsce⁶. W XVII wieku Francja stała się centrum kultury europejskiej, a sto lat później język francuski rozprzestrzenił swoje wpływy na cały kontynent⁷; przywodził na myśl wspaniałe dzieła literackie, wielkich pisarzy, naukowców i filozofów⁸. Francuska moda i język były kojarzone z elegancją i dobrymi manierami, a także komunikacją międzynarodową⁹. Największe wpływy francuskie na

² W. Pisarek, J. Rokoszowa, *Prawne normy troski o język: Forum kultury słowa*, w: *O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny*, red. J. Miodek, Wrocław 1996, s. 51–53.

³ W. Doroszewski, *La langue française en Pologne*, „Revue d'études slaves”, 1934, t. 14, z. 1–2, s. 38 (dostęp: 02.12.2016).

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Z. Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, Warszawa 1965, s. 153.

⁷ B. Walczak, *Kontakty polszczyzny z językami niesłowiańskimi*, w: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 532.

⁸ J. Duron, *Langue française, langue humaine*, Paris 1963, s. 48.

⁹ Ibidem, s. 55.

język polski w niemalże wszystkich dziedzinach życia były dostrzegalne w XIX wieku¹⁰. Po II wojnie światowej „moda francuska” osłabła i zaczęła umacniać się międzynarodowa pozycja języka angielskiego¹¹, a jednak w polszczyźnie znalazło się jeszcze 220 słów pochodzenia francuskiego¹². Galomania pozostawiła trwałe ślady w naszym języku, które są widoczne do dziś, o czym świadczą nadal używane zapożyczenia z języka francuskiego.

Słownik poprawnej polszczyzny definiuje zapożyczenia jako „obce w strukturze danego języka wyrazy, zwroty, typy derywatów, formy fleksyjne, konstrukcje składniowe, związki frazeologiczne”¹³. W języku polskim można znaleźć zapożyczenia z ponad 30 języków obcych¹⁴ (m.in. z łaciny, ukraińskiego, białoruskiego, rosyjskiego, niemieckiego, angielskiego czy włoskiego), przy czym galicyzmy znajdują się na trzecim miejscu wśród zapożyczeń „czynnego użytku”, obok grekolektynizmów i germanizmów¹⁵.

Zapożyczenia były przedmiotem wielu badań naukowych, za pomocą których wykazano, że w języku polskim istnieją ich różne rodzaje, chociażby według *Słownika poprawnej polszczyzny* pod względem kryterium przedmiotu zapożyczenia: zapożyczenia właściwe, strukturalne (kalki słowotwórcze, frazeologiczne, semantyczne), zapożyczenia semantyczne i sztuczne oraz według stopnia jego asymilacji w języku polskim: cytaty, zapożyczenia częściowo przyswojone i zapożyczenia

¹⁰ B. Walczak, op. cit., s. 533.

¹¹ *Słownik poprawnej polszczyzny*, oprac. L. Drabik i E. Sobol, Warszawa 2007, s. 1018.

¹² B. Walczak, op. cit., s. 533.

¹³ *Słownik poprawnej polszczyzny*, s. 1139.

¹⁴ M. Witaszek-Samborska, *Wyrazy obcego pochodzenia we współczesnej polszczyźnie*, Poznań 1992, s. 51.

¹⁵ *Ibidem*, s. 100.

całkowite¹⁶. Józef Porayski-Pomsta klasyfikuje zapożyczenia francuskie według sposobu ich utworzenia oraz ich kategorii gramatycznych¹⁷.

W celu przedstawienia poszczególnych kategorii zapożyczeń dokonam analizy wybranych galicyzmów, posługując się wyżej wspomnianymi klasyfikacjami oraz, by uzyskać jak najpełniejszą wizję, kilkoma słownikami¹⁸. Analizowane zapożyczenia zostaną pogrupowane według stopnia ich asymilacji w języku polskim, poczynając od galicyzmów najmniej przystosowanych do systemu języka polskiego, a kończąc na tych, które zostały przyswojone całkowicie.

Zapożyczenia właściwe: cytaty

Cytaty to zapożyczenia, których forma używana w polszczyźnie nie różni się od formy oryginalnej, jeśli chodzi o pisownię, a ich wymowa jest bardzo zbliżona do wymowy oryginalnej (użytkownicy języka polskiego starają się naśladować wymowę francuską). W tę kategorię wpisują się m.in. wyrażenia *à propos* czy *déjà vu*.

À PROPOS: w języku polskim 1. 'w odniesieniu do, w związku z, na dany temat' [WFR]. 2. 'właściwie, stosownie, odpowiednio' [SWOT].

ZD: 1. *Wyjeżdżam w góry. — À propos! Podobno remontują kolejkę na Kasprowy.* [SPP]

2. *Że też zawsze odezwiesz się całkiem nie à propos.* [SWOT]

W języku francuskim: **À PROPOS:** 1. 'służy do wprowadzenia informacji, która wiąże się z tym, co zostało właśnie powiedziane' [LR].

¹⁶ Por. *Słownik poprawnej polszczyzny*, s. 1140–1141.

¹⁷ Por. J. Porayski-Pomsta, *Zapożyczenia leksykalne z języka francuskiego we współczesnej polszczyźnie. Charakterystyka strukturalno-semantyczna*, „Poradnik Językowy”, nr 5, s. 56–59.

¹⁸ Wykaz skrótów użytych do oznaczenia poszczególnych słowników znajduje się na końcu artykułu.

À-PROPOS: 'cecha czegoś, co dzieje się w odpowiednim momencie; określenie używane w odniesieniu do kogoś, kto wykonuje lub mówi coś w sposób odpowiedni' [LR].

DÉJÀ VU, DEJA-VU: w języku polskim 'przekonanie, że obserwowane sytuacje, osoby widziało się już wcześniej w takiej samej postaci' [SWO].

ZD: *Wtedy przeżyłem déjà vu i uświadomiłem sobie, że ten dom widziałem często w koszmarnym śnie* [SJP].

W języku francuskim: DÉJÀ-VU: 1. 'dolegliwość pamięci polegająca na doznaniu nagłego i intensywnego wrażenia, że daną sytuację przeżyliśmy już w przeszłości' [LR]. 2. 'coś banalnego, nieoryginalnego' [LR].

Jak można zauważyć, wyrażen tych używa się tak samo jak w języku francuskim, nie zostały one przystosowane do systemu języka polskiego. Pozostają nieodmienne, a ich wymowa jest zbliżona do wymowy w języku francuskim.

Kalki słowotwórcze

Kalki słowotwórcze to zapożyczenia strukturalne: na bazie francuskiego wyrazu tworzone jest nowe słowo w języku polskim. Do tematu wyrazu pochodzącego z języka francuskiego zostają dodane odpowiednie przedrostki lub przyrostki występujące w polszczyźnie, w ten sposób powstają nie tylko rzeczowniki, ale również przymiotniki czy czasowniki. Przykładem kalki słowotwórczych może być czasownik brylować oraz przymiotnik zdezelowany.

BRYLOWAĆ: w języku polskim 1. 'błyszczeć, wyróżniać się czymś w towarzystwie' [SWOT]. 2. 'być przedmiotem podziwu' [SPP].

ZD: *Brylowała na salonach warszawskich, wśród aktorek.* [SPP] w języku francuskim: BRILLER 1. 'emitować światło' [LR]. 2. 'stawać się rozpoznawalnym przez jakąś cechę, właściwość' [LR].

Wymowa tematu *brill-* została dostosowana do systemu fonologicznego języka polskiego (*bryl-*), a czasownik został utworzony przez dodanie przyrostka *-ować*.

ZDEZELOWAĆ (od *DEZELOWAĆ*): w języku polskim 'zużyć, zniszczyć wskutek używania' [SJPD]

~owany [SJPD] (imiesłów bierny).

ZD: *Smutna dziewczyna obsługiwała zdezelowane maszyny [...]*. [SJP]

Zniekształcone fr. *désolé* – zrozpaczony, rozpaczliwy [SJPD]

Imiesłów przymiotnikowy bierny powstał przez dodanie do odpowiednio przekształconego tematu przedrostka *z-* oraz przyrostka *-owany*. Oryginalne znaczenie notowane w języku francuskim uległo zmianie.

Kalki frazeologiczne

Kalki frazeologiczne to również przykłady zapożyczeń strukturalnych, w których zapożyczono całą strukturę francuskiego wyrażenia. To dokładne tłumaczenie wyrażenia na język polski, „słowo w słowo”. Niektóre z nich są używane również w swojej oryginalnej, francuskiej formie, zamiennie z kalką frazeologiczną. Przykładami zapożyczeń należących do tej kategorii są m.in. frazeologizmy *czapki z głów* i *punkt widzenia*.

CZAPKI Z GŁÓW, CHAPEAU BAS: w języku polskim 'kapelusz z głowy (w dowód uznania, szacunku, podziwu)' [WFR].

ZD: *[...] jeśli chodzi o pracę włożoną w organizację i jej efekty [...], to mogę tylko powiedzieć: **chapeau bas!*** [WFR]

W języku francuskim: *CHAPEAU BAS*: 'okazanie uznania dla czegoś lub kogoś, dostrzeżenie jego wartości; brawo' [LR].

PUNKT WIDZENIA: w języku polskim 'sposób oceny i tłumaczenia niektórych kwestii i wydarzeń' [WSJP].

ZD: [...] jego **punkt widzenia** jest zbliżony do mojego. [WSJP]

W języku francuskim: POINT DE VUE 1. 'punkt, z którego widzi się jakąś przestrzeń' [LR]. 2. 'perspektywa, aspekt, w zakresie którego coś się rozpatruje' [LR]. 3. 'czyjś sposób rozważania, postrzegania, ocenia-
nia' [LR].

Francuskie frazeologizmy zostały włączone do języka polskiego poprzez dokładne odwzorowanie za pomocą tłumaczenia, ich znaczenia nie zmieniły się. Ponadto wyrażenie „czapki z głów” jest używane zamiennie z oryginalnym francuskim frazeologizmem „*chapeau bas*”.

Zapóżyczenia właściwe: całkowicie przystosowane

Istnieją również galicyzmy, które zostały zapożyczone z języka francuskiego razem ze swoim oryginalnym znaczeniem, a ich pisownia i wymowa zostały całkowicie przystosowane do systemu języka polskiego. W niektórych przypadkach obce pochodzenie jest niemalże niezauważalne: jako przykład mogą posłużyć tu galicyzmy takie jak *koszmar* czy *plener*.

KOSZMAR: w języku polskim 1. 'przygnębiający, przerażający sen' [SJP]. 2. 'coś bardzo nieprzyjemnego, strasznego' [SJP].

ZD: 1. *Majaczyły mu się przez całą noc koszmary, które ściągały go po jakichś bezdrożach.* [SJPD]

2. *Koszmar trwał dziesięć długich, bardzo długich miesięcy.* [SJP]

W języku francuskim: COUCHEMAR 1. 'nieprzyjemny, budzący niepokój sen' [LR]. 2. 'dręcząca myśl, rzecz lub osoba' [LR].

PLENER: w języku polskim 1. 'przestrzeń pod gołym niebem jako miejsce i zarazem temat tworzono tam dzieła artystycznego' [WFR]. 2. 'dzieło stworzone na otwartej przestrzeni, w naturalnej scenerii' [WFR]. 3. 'przestrzeń pod gołym niebem' [WFR].

ZD: 1. *[Impresjoniści] pracując wyłącznie [...] w plenerze, rozwinęli i udoskonalili malarstwo pejzażowe (...)*. [SJPD]

2. *Niewiarygodnie (...) wyglądały pierwsze plenery kolorowych filmów*. [SJPD]

W języku francuskim: PLEIN-AIR 'na zewnątrz, pod gołym niebem', używany również jako termin malarski [WFR].

Wymowa powyższych galicyzmów jest bardzo zbliżona do wymowy oryginalnej. Galicyzm „plener” został utworzony z francuskiego złożenia *plein* (pełen) i *air* (powietrze) [WFR], przy czym w języku polskim z owego złożenia utworzony został jeden wyraz, którego znaczenia nie uległy zmianom w stosunku do znaczeń złożenia w języku francuskim.

Zapożyczenia, których znaczenie różni się od znaczenia oryginalnego

W niektórych przypadkach zostały zapożyczone tylko formy francuskich wyrazów, które w języku polskim nabrały nowego, zupełnie odmiennego znaczenia, nienotowanego w języku francuskim, jak np. farmazon i kozetka.

FARMAZON: w języku polskim 1. 'osoba nieuczciwa, oszust' [SJP]. 2. 'człowiek bezbożny' [WFR]. 3. 'głupstwo' [SJP].

ZD: 1. *Farmazoni i kieszonkowcy w swoich zeznaniach topią oskarżonych w procesie Kurnatowskiego [...]*. [SJP]

2. *Farmazon był, co do kościoła nie chodzi i w duszę nie wierzy*. [SJPD]

3. *Bzdety wypisują, nic nie znaczące farmazony, więc kończą*. [SJP]

W języku francuskim: FRANC-MAÇON: 'członek masonerii, mason' [LR].

KOZETKA: w języku polskim 1. 'niewielka, wyściełana kanapa, zwykle bez oparcia' [WFR]. 2. 'pogawędka' [SJPD].

ZD: 1. *Siedliśmy oboje na niskiej **kozetce**, stojącej w rogu pokoju.* [SJPD]

2. *Przy świecach rad bym **kozetkę** przedłużyć: ale cóż?* [SJPD]

W języku francuskim: CAUSETTE 'pogawędka' [LR].

Nowe znaczenia, które przytoczone galicyzmy przyjęły w języku polskim, nie wiążą się w żaden sposób ze znaczeniami notowanymi w języku francuskim. Ich pisownia i wymowa zostały dostosowane do języka polskiego. Podsumowując, galicyzmy stanowią ważną grupę zapożyczonego słownictwa w języku polskim, mimo tego że często nie mamy świadomości, że dany wyraz pochodzi właśnie z języka francuskiego. Przyczyną tego jest całkowite przystosowanie się owych wyrazów i zwrotów, ich wchłonięcie przez polszczyznę. Funkcjonują one w naszym języku nie tylko na co dzień, ale także są używane w środowiskach akademickich.

Należy również zauważyć, że niektóre galicyzmy w języku polskim mogą sprawiać trudność. Niekiedy budzi wątpliwości ich pisownia, szczególnie w przypadku braku znajomości języka francuskiego¹⁹, a wymowa nie jest oczywista, głównie jeśli chodzi o wtręty i cytaty jak *croissant* czy *grand prix*. Przyczyną wielu problemów jest też deklinacja niektórych galicyzmów w języku polskim (*apéritif* – aperitify, nie aperitiwy), jako że zapożyczone wyrazy nieco różnią się pod względem morfologicznym od słownictwa typowo polskiego²⁰. W pisowni zbliżonej do francuskiego oryginału często pomijane są znaki diakrytyczne („deja-vu”, „vis-a-vis”) lub też używana jest nieprawidłowa forma („a'la”).

Jeśli chodzi o wyrazy podobnie brzmiące w języku polskim i francuskim, często mamy również do czynienia z „fałszywymi przyjaciółmi”,

¹⁹ *Słownik wyrazów obcych i trudnych*, Wydawnictwo Langenscheidt Polska, 2009, s. IX.

²⁰ A. Bochnakowa, *Wstęp*, w: eadem, *Wyrazy francuskiego pochodzenia we współczesnym języku polskim*, Kraków 2012, s. XXVII.

czyli słowami, które wywołują błędne skojarzenia z innym znaczeniem przez podobną wymowę²¹, np. „trasa” (fr. *tracce* oznacza *śląd*), „róż” (fr. *rouge* to kolor *czerwony*), „folia” (fr. *folie* znaczy *szaleństwo*).

Uwagę zwracają galicyzmy, które w języku polskim posiadają znaczenie odmienne od oryginalnego, jak np. farmazon (*franc-maçon*), kozetka (*causette*), garsonka (*garçonne*) i frymuśny (*frimousse*). W tych przypadkach galicyzmy nie nabrały nowego, dodatkowego znaczenia, ale ich sens w języku polskim zmienił się całkowicie.

Analiza galicyzmów od dawna jest przedmiotem badań językoznawców, jednak trzeba zgodzić się z Józefem Porayskim-Pomstą, że owe badania należałoby jeszcze poszerzyć²². Należy bliżej przyjrzeć się tej znaczącej grupie słownictwa w naszym języku i zyskać jej pełniejszy obraz, jako że galicyzmy są tak często stosowane przez użytkowników języka polskiego i są na tyle różnorodne, że można podzielić je na wyżej wymienione kategorie.

Ważna rola, którą odgrywają galicyzmy w języku polskim, może świadczyć o pewnej bliskości naszych kultur mimo odległości geograficznej oraz o tym, że w pewien sposób podziwiamy francuską mowę, która nadal jest dla nas symbolem elegancji i społeczeństwa „na wyższym poziomie”²³.

Pozostaje jeszcze pytanie, czy zapożyczenia z języka francuskiego są potrzebne w polszczyźnie i czy jej nie zagrażają. Jak można zauważyć, zapożyczenia bardzo szybko przenikają do naszego języka i dostosowują się do niego w taki sposób, że ich obce pochodzenie staje się

²¹ *Słownik wyrazów obcych i trudnych*, s. XII.

²² J. Porayski-Pomsta, op. cit., s. 63.

²³ W. Grzegorek, *Ile włoskiego i francuskiego w naszej kulturze?*, „Perspektywa Kulturalna” 2007, nr 4, <http://peku.pl/269/ile-wloskiego-i-francuskiego-w-naszej-kulturze> (dostęp: 01.05.2017).

niemal niewidoczne²⁴. Język polski jest przepełniony wyrazami obcymi, co może się wydawać niepokojące, jednak można stwierdzić, że galicyzmy obecne w polszczyźnie przyczyniły się do jego wzbogacenia. Jeśli nie będziemy bezrefleksyjnie imitować francuszczyzny²⁵, możemy być pewni, że zjawisko zapożyczenia nie będzie stanowiło zagrożenia dla naszego języka. Co więcej, można powiedzieć, że to naturalny proces wynikający ze współistnienia kultur, który z pewnością zasługuje na zainteresowanie.

Wykaz skrótów użytych do oznaczenia poszczególnych słowników

- LR — *Słownik języka francuskiego*, www.larousse.fr
- SJP — *Słownik języka polskiego*, www.sjp.pwn.pl
- SJPD — *Słownik języka polskiego*, www.doroszewski.pwn.pl
- SPP — *Słownik poprawnej polszczyzny*, oprac. L. Drabik, E. Sobol, Warszawa 2007
- SWO — *Słownik wyrazów obcych*, oprac. M. von Basse, Toruń 2009
- SWOT — *Słownik wyrazów obcych i trudnych*, Wydawnictwa Langenscheidt Polska, 2009
- WFR — Bochnakowa A., *Wyrazy francuskiego pochodzenia we współczesnym języku polskim*, Kraków 2012
- WSJP — *Wielki słownik języka polskiego*, www.wsjp.pl
- ZD — przykładowe zdanie z użyciem danego zapożyczenia

²⁴ A. Skudrzyk, *Dobry zwyczaj — ZAPOŻYCZAJ?*, „Postscriptum Polonistyczne” 2002, nr 2–3 (42–43), s. 30.

²⁵ Ibidem, s. 32.

Bibliografia

- Bochnakowa A., *Wstęp*, w: eadem, *Wyrazy francuskiego pochodzenia we współczesnym języku polskim*, Kraków 2012.
- Doroszewski W., *La langue française en Pologne*, „Revue d'études slaves”, 1934, t. 14, z. 1–2, s. 38 (dostęp: 02.12.2016).
- Duron J., *Langue française, langue humaine*, Paris 1963, s. 48.
- Filipowski A., *Polszczyźnie nic nie zagraża — twierdzi prof. Miodek*, www.wiadomosci24.pl/artukul/polszczyznie_nic_nie_zagraza_twierdzi_prof_miodek_183359.html (dostęp: 16.05.2017).
- Grzegorek W., *Ile włoskiego w francuskiego w naszej kulturze?*, „Perspektywa Kulturalna” 2007, nr 4, <http://peku.pl/269/ile-wloskiego-i-francuskiego-w-naszej-kulturze> (dostęp: 01.05.2017).
- Klemensiewicz Z., *Historia języka polskiego*, Warszawa 1965.
- Pisarek W., Rokoszowa J., *Prawne normy troski o język: Forum kultury słowa*, w: *O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny*, red. J. Miodek, Wrocław 1996, s. 51–53.
- Porayski-Pomsta J., *Zapożyczenia leksykalne z języka francuskiego we współczesnej polszczyźnie. Charakterystyka strukturalno-semantyczna*, „Poradnik Językowy”, nr 5, s. 56–59.
- Skudrzyk A., *Dobry zwyczaj — ZAPOŻYCZA?*, „Postscriptum Polonistyczne” 2002, nr 2–3 (42–43).
- Słownik poprawnej polszczyzny*, oprac. L. Drabik i E. Sobol, Warszawa 2007, s. 1018.
- Walczak B., *Kontakty polszczyzny z językami niesłowiańskimi*, w: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001.
- Witaszek-Samborska M., *Wyrazy obcego pochodzenia we współczesnej polszczyźnie*, Poznań 1992.